

УДК 81-114.625(072)

ФОРМИ ПОМ'ЯКШЕНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Глушук-Олея Г. І.

Херсонський державний університет

У статті зосереджено увагу на пом'якшених формах заперечення в розмовній іспанській мові, умотивовано їх використання, наголошено на їхніх специфічних функціях в іспанській мові. Відзначено важливу роль пом'якшення заперечних схем у спілкуванні задля запобігання вірогідному конфлікту чи конфронтації.

Ключові слова: заперечення, пом'якшене заперечення, літота, моделі ввічливого заперечення.

Глушук-Олея А. И. Формы смягченного отрицания в испанском языке. В статье рассматриваются смягченные формы отрицания в разговорном испанском языке, обосновывается специфика их употребления, акцентируются их специфические функции в испанском языке. Отмечается важная роль смягченных отрицательных схем в общении для предотвращения вероятного конфликта или конфронтации.

Ключевые слова: отрицание, смягченное отрицание, литота, модели вежливого отрицания.

Glushchuk-Oleia G. I. Forms of weakened negation in Spanish. The article explores weakened forms of negation in Spanish speech; we motivate their widespread usage and emphasize their special functions in Spanish. The important role of weakened negative models in speech process was noted with the aim to avoid possible conflict or confrontation between participants of communication act.

Key words: negation, weakened negation, litotes, models of polite negation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Заперечення в сучасному мовознавстві не розглядається як однорівневе поняття; багатоаспектність і багатофункціональність цього мовно-мовленнєвого явища пояснює складність його окреслення від інших категорій, оскільки воно поряд із останніми слугує для опису дійсності, відіграє величезну роль у процесі спілкування, є однією з основних мисленнєвих операцій. На різних етапах розвитку науки про мову категорія заперечення через свою універсальність постійно опиняється в центрі уваги мовознавців. В іспанській, як і в інших мовах, заперечення є однією з основних лінгвістичних операцій, до вивчення якої часто зверталися учені та яка сьогодні продовжує привертати значну увагу дослідників різних галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з фундаментальних характеристик заперечних/негативних висловлень, порівняно зі стверджувальними, полягає у їхньому особливому маркованому дискурсивному статусі, чому саме було присвячено низку праць в іспаністиці [1–3; 5; 6; 9; 10]. Заперечення як мовна універсалія, безсумнівно, заходить своє вираження в розмовній мові.

Актуальність дослідження зумовлена інтересом сучасних лінгвістичних студій до вивчення мовної свідомості, яка, безсумнівно, знаходить свій відбиток в універсальних категоріях, у тому числі й у запереченні, насамперед у різних способах його вираження.

Метою розвідки є вивчення й опис пом'якшеного заперечення в іспанському розмовному мовленні.

Завданням наукового пошуку є виокремлення форм пом'якшеного заперечення в сучасній іспанській мові, яке вживається мовцями задля уникнення конфлікту і ймовірної конфронтації між ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі спілкування міжособистісні взаємини, які відповідають нормам етикету, базуються на принципі ввічливості й соціального регулювання стосунків між комунікантами, що допомагає підтримувати баланс між ними [4, 6; 11, 131]. Н. Ернандес Флорес розглядає два типи ситуацій, у яких зазвичай проявляється ввічливість: несприятлива (де може виникнути негативний ефект/дисонанс) і нейтральна чи сприятлива [9, 100–101]. Увічливість може бути позитивною й негативною (*cortesía positiva y negativa*): позитивна спрямована на пом'якшення образи, незгоди, відмови, дорікання; негативна – на завуалювання наказу, прохання, поради тощо [1, 241]. Теорію ввічливості також розглядав Дж. Лич, стверджуючи, що вона базується на таким максимах, які потребують задоволення [11, 132]:

1. Максима такту (*tact maxim*).
2. Максима великодушності (*generosity maxim*).
3. Максима схвалення (*approbation maxim*).
4. Максима скромності (*modesty maxim*).
5. Максима згоди (*agreement maxim*).
6. Максима симпатії (*simpaty maxim*).

Такі максими поширюються не тільки на спілкування, а й на міжособистісні взаємини загалом. Розглядаючи окремо максиму згоди, бачимо, що її задоволення полягає в мінімізації незгоди/заперечення між тим, хто відмовляється/заперечує, та іншим задля винайдення максимальної згоди між обома. У такому випадку часто використовується стратегія *oratio obliqua* – непряме, опосередковане вираження власного ставлення замість *oratio recta* – прямого висловлення [11, 139]. Механізми пом'якшення

(*atenuación*) або мітигації (*mitigación*) як прояв ввічливості вживаються мовцем залежно від його інтенцій і змісту повідомлення в певній ситуації/контексті [2, 49]. Розглядаються такі типи пом'якшення [1, 245; 2, 51]: а) того, що говориться (*atenuación de lo dicho/dictum*); б) безпосереднє пом'якшення мовлення (*atenuación directa del decir/modus*). Перший тип розглядається як семантико-прагматичний, він полягає в зменшенні значення повідомлюваного, роблячи його розмитим і двојким, у такому випадку опосередковано впливає на *modus*; другий тип є прагматичним, пом'якшує ілокутивну силу мовленнєвого акту. У дослідженні ми розглядаємо семантико-прагматичне пом'якшення, яке мінімілізує зміст пропозиції через послаблення елемента пропозиції або всієї пропозиції. М. Альбела Марко, спираючись на роботи К. Каффі й М. Сбіса (*C. Caffi, M. Sbisá*), розглядає один із механізмів мітигації, оснований на компонентах – *bushes* (з англ. – куші), які впливають на зміну змісту висловлення за допомогою літоти, евфемізмів, перефразування тощо [3, 14]. У несприятливій ситуації саме пом'якшені формули можуть зменшити негативний ефект і вірогідність створення конфліктної ситуації між мовцями [4, 5–8]. Так, пом'якшене заперечення [6, 177;

10, 60] – намагання зменшити або завуалювати негативну інформацію, реакцію, ставлення, під висловленням *Eso no está muy bien* мається на увазі *está mal*. Такому типові заперечення відповідає літота, нейтральні моделі заперечення та ввічливі формули відмови й незгоди.

До визначення літоти не можна підходити однозначно, оскільки погляди дослідників щодо її тлумачення та місця в мові й мовленні не є однаковими. Одним із основних критеріїв розходження думок стосовно витлумачення літоти є наявність/відсутність заперечення, тобто до основних характеристик літоти, окрім наявності часткового чи подвійного заперечення, належить часткова відповідність перифразам, применшенню (мейозис), іронії, емпізі, антифразам, евфемізмам. Таке широке витлумачення може пояснюватися належністю літоти до сфер не лише стилістики і риторики, а й лінгвістики.

Якщо розглядати літоту як заперечення протилежності, заперечення заперечення, то не можна її прирівнюватися до висхідного ствердження, оскільки вона фактично є послабленим ствердженням навіть із погляду формальної логіки [10, 60]. Так, можна розглянути градаційну шкалу прикметника:

<i>Muy antipático</i>	<i>Antipático</i>	<i>No simpático ni antipático</i>	<i>Simpático</i>	<i>Muy simpático</i>
← negativo (–)		↔ neutro	(+) positivo →	
<i>No es...</i>		±	≠ Es	

Схема 1. Градаційна шкала прикметника *simpático*

Із наведеної схеми бачимо, що літота *No me es muy antipático* не відповідає ствердженню *Me es muy simpático*, проте в мовленні, залежно від контексту, можна конкретизувати так:

No es antipático. Es precioso.

No es antipático. Ni simpático tampoco.

No es antipático. De veras, es simpático.

Якщо в мовленні вживається категоричне заперечення, за законами формальної семантики та прагматики, виключаються кілька можливих наведених тлумачень [10, 61], наприклад: *No. José no es antipático. Es (muy) simpático*. До літоти належать не тільки випадки, коли заперечується слово з негативним афіксом, а й часткове заперечення певного поняття чи ознаки, що сприймаються як негативні; таке усвідомлене применшення є зрозумілим самому мовцю й адресатові. У літоті відбувається не просто зняття ознаки, яка міститься в заперечуваному слові, тут відбувається тісне поєднання заперечної частки й наступного слова таким чином, що обидва елемента стають неподільними, утворюючи смислову єдність. У літоті виникає значення контрастної якості, за умов чого відбувається зіткнення позитивного та негативного понять, що перешкоджає повному усуненню якості, яка заперечується. Окрім того, заперечна частка в літоті завжди знаходиться під наголосом, що наводить на переосмислення конструкції, впливає на зміст і видозмінює його. До того ж уживання довшого, експресивного й інтонаційно маркованого висловлення з боку мовця, замість короткого й

категоричного, показує, що він через певні обставини не готовий скористатися простішою версією повідомлюваного [10, 61].

Літота, будучи фігурою пом'якшення й тактовності (*atenuación y discreción*) [7, 463], може набувати додаткових відтінків, а саме:

а) послаблення ознаки: *Y nadie es inmune...* [8, 385]; *No hay casa española donde no haya algún bártulo* [12, 122];

б) обережність/стриманість у вираженні думки/судження: *Mira: ese título tampoco es feo* [2, 8]; *... a mí los pueblos no me disgustan* [11, 88]; *... no te pido que digas nada* [8, 435];

в) іронічне ставлення мовця: *El trabajo no está mal, está imposible* [8, 51]; *... no me iba a resultar desagradable disgustarla un poco* [4, 11].

Як бачимо з останнього пункту, надмірне вживання літотних конструкцій створює іронічний ефект, тому це треба мати на увазі, щоб не викликати зворотний ефект пом'якшення і створити несприятливу комунікативну ситуацію між мовцями. Окрім того, літота часто може бути звернена на самого мовця задля виправдання чи пом'якшення власних якостей, вчинків тощо [7, 463]: *no soy bonita que asombre, ni fea que cause miedo; Yo no soy malo, Brunettino...* [10, 255] *...yo ni soy insociable...* [12, 149].

Задля зменшення важливості якоїсь інформації, події чи вчинку вживається заперечний займенник *nada* [6, 116], наприклад: – *¿Qué pasa? ¿Hice ruido? – Nada, padre* [10, 285]; – *¿De qué murió? – De nada*

[7, 134]; – ... ¿de qué se rien? – *De nada, hija mía, de nada* [11, 133]; *Nada deba preocuparte* [9, 137]. У таких випадках *nada* стоїть тільки на початку речення чи синтагми і становить компонент звороту, призначення якого в мовленні – заспокоїти співрозмовника, знецінюючи негативне зміст повідомлення [6, 116]. Наприкінці речення вживання *nada* або *nada más* може позначати намагання мовця перейти на іншу тему, чому може відповідати прислівниковий перифразі *en fin* [6, 117]. У розмовному мовленні *nada* може мати різні відтінки [5, 118–120]: *nada = no*; *nada = nada malo* (пусте, байдуже); *nada = nada puedo hacer* (на жаль, ой леле); *nada = nada difícil / muy sencillo* (нічого складного).

У розмовному мовленні категоричність заперечення може пом'якшуватися. Звичайна фраза відмови *no me diga que* часто вживається як модальний оператор здивування ¡*No me diga(s)!*, у розмовному мовленні оклична інтонація надає ще більшого емоційного значення [8, 105]. Вирази *no me digas, no me hables* у лінгвістичному контексті можуть замінюватися м'якішими: *por decirlo de alguna manera; vamos a ser serios; por favor, eso no se puede decir; mire usted; aclárese etc.* [8, 107]. Порівняймо фрази: ¡*Silencio he dicho!* [1, 45]; *Cierra el pico, Flavio* [5, 452] та *Haz el favor de callarte ...* [3, 20]; ¡*No sé cómo dices eso! Es de mala conciencia pensar ciertas cosas (no digas eso)* [12, 125]. Із наведених прикладів бачимо, що перша фраза буде фамільярним варіантом двох інших, побудованих на принципі ввічливості.

Сама функція незгоди/відмови розглядається в біномі: пропозиція – відмова, де остання слугує констатацією несприйняття чи визнання неправильності думок співрозмовника, вираження розбіжності позицій або поглядів комунікантів. Вирішальним у визначенні ввічливості як прагматичного феномена є контекст. Вибір форми мовленнєвого акту відмови у вигляді вибачення й детального пояснення зменшує соціальну перевагу мовця, тому часто він підкреслює, що не в змозі виконати прохання чи прийняти пропозицію через окремі обставини, так, наприклад, на пропозицію ¿*Salimos hoy?* можуть бути найрізноманітніші варіанти відмов і виправдань: *quizás otro día; hace frío; me duele la cabeza; mañana tengo que madrugar etc.* У висловленнях при вираженні невдоволеності, незгоди та відмови важливою є необхідність пом'якшення змісту задля знаходження згоди/консенсусу, що є метою будь-яких перемовин [2, 58], наприклад: *Ah, señora, en eso me lavo las mano como Herodes* [12, 104].

У негативних відповідях прислівник *no* є одним зі слів, що найбільше супроводжується пом'якшеннями [2, 61], типу *No, gracias, pero...* Причому навіть відповідь одним нейтральним *no*

буде вважатися більш ввічливою, порівняно з *en absoluto, ni hablar, ni de coña* [4, 18]. Цікавим є той факт, що при неодноразовому повторюванні цього комунікатива (*No-no, no-no-no*) неможливо визначити, як саме трансформується модальна спрямованість висловлення: у бік посилення категоричності чи посилення ввічливості, проте це можна простежити, враховуючи тональність; збільшення кількості повторів не впливає на якість змісту, а зумовлюється емоційністю мовця.

У прикладі ¿*Era pariente suyo?* – *No, no...* [6, 36] подвійне заперечення слугує нейтралізацією інформації. Зазначимо, що в Іспанії ввічлива відмова виступає своєрідним ритуалом, оскільки самоствердження, уявлення іспанців про себе полягає в тому, щоб показати себе оригінальним, усвідомлювати власні гарні риси: честь і чесність, гордість, працьовитість і товариськість [4, 9]. Саме на останній рисі ґрунтуються такі загальні моделі відмови/заперечення [4, 18–20, 34]:

a) *disculpa – negación – excusa + (agradecimiento / propuesta de futuro)*;

b) *negación – agradecimiento – justificación*;

c) *justificación – propuesta de futuro*.

Наприклад: *Pues, coñac...No, gracias. Yo estoy con vino* [11, 185]. Лінгвістичне наповнення зазначених моделей може бути різноманітним, оскільки більшість комунікативних одиниць цієї функціональної зони за своїм прагматичним спрямуванням є багатофункціональним, здатним виражати кілька значень, від простого заперечення й незгоди до відмови. Конкретні прагматичні значення, що є характерними для зони заперечення/незгоди, можуть вступати в суперечності щонайменше із максимою такту й згоди, висунуті, як ми зазначали раніше, Дж. Лічем. Мається на увазі, що тактовніше буде погодитися на пропозицію, ніж відмовитися, якщо відмова є неминучою, варто аргументувати її. Якщо максими ввічливості Дж. Ліча видаються об'єктивними, вони не можуть бути універсальним поясненням величезної сукупності різних проявів ввічливої мовленнєвої поведінки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз основних способів пом'якшення заперечення дозволив констатувати, що, вживаючи їх поряд із моделями заперечення, мовець інює баланс на межі гармонійного й негармонійного спілкування. При цьому важливим є те, щоб цей комунікативний дискомфорт не перетворився на конфлікт і відверту конфронтацію співрозмовників. Перспективою подальшої наукової розвідки є вивчення моделей афективного заперечення, що може бути окремим дослідженням у динаміці іспанського мовлення із залученням прагматичних і соціолінгвістичних методів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Albelda Marco M. Aspectos pragmáticos. Cortesía y atenuantes verbales en las dos orillas a través de muestras orales / M. Albelda Marco, A. Briz Gámez // La lengua española en América: norma y usos actuales [Aleza Izquierdo, M. y Enguita Utrilla, J.M. (coords.)]. – Valencia : Universitat de València, 2010. – P. 237–260.
2. Albelda Marco M. ¿Cómo se reconoce la atenuación? Una aproximación metodológica basada en el español peninsular hablado / M. Albelda Marco // (Des)cortesía en español. Espacios teóricos y metodológicos para su estudio / [ed. F. Ortelli, L. Mariottini]. – Roma-Estocolomo : Università degli studi Roma tre-eDICE, 2010. – P. 47–70.

3. Albelda Marco M. De nuevo, sobre los procedimientos de atenuación lingüística / M. Albelda Marco, A. Maria Cestero Mancera // *Español actual: Revista de español vivo*. – Madrid : Arco / Libros. – 2011. – № 96. – P. 9–40.
4. Batrol Martín E. *Es que no se me ocurría nada mejor*: La función pragmática-comunicativa del rechazo cortés a las invitaciones y propuestas / E. Batrol Martín. – Salamanca : Universidad de Salamanca. – 2009. – 54 p.
5. Beinhauer W. *El español coloquial* / W. Beinhauer. – Madrid : Gredos, 1991. – 445 p.
6. Díaz Padilla F. *El habla coloquial en el teatro de Antonio Gala* / F. Díaz Padilla. – Oviedo : Universidad de Oviedo, 1985. – 373 p.
7. *Diccionario manual de la lengua española* : Cervantes / F. Alvero Francés. – La Habana : Pueblo y Educación, 1975. – 932 p.
8. Fuentes Rodríguez C. *Le voy a decir una cosa, pero no me diga usted...: el derecho a la palabra* / C. Fuentes Rodríguez // (Des)cortesía en español. Espacios teóricos y metodológicos para su estudio / [ed. F. Ortelli, L. Mariottini]. – Roma-Estocolomo : Università degli studi Roma Tre-EDICE, 2010. – P. – 87–110.
9. Hernández Flores N. La cortesía como la búsqueda del equilibrio de la imagen social / N. Hernández Flores // *Pragmática sociocultural : estudios sobre el discurso de cortesía en español* / [eds. D. Bravo, A. Briz]. – Barcelona : Ariel, 2007. – P. 95–108.
10. Hugo Zeijlstra H. *Sentential Negation and Negative Concord* / H. Hugo Zeijlstra. – Rotterdam : LOT, 2004. – 329 p.
11. Leech G. N. *A survey of the interpersonal rhetoric* / G. N. Leech // *Principles Pragmatics*. – London – N. Y. : Routledge, 2014. – P. 131–151.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Chacón D. *La voz dormida*. / D. Chacón. – Madrid : Talleres Gráficos, 2005. – 387 p.
2. Francés J. *La bondad en el engaño (Comedia en un acto y en prosa)* / J. Francés. – Madrid : Sociedad de autores españoles, 1909. – 24 p.
3. José A. *El indígena (Comedia en un acto y en prosa)* / A. José, F. Fernández-Portero. – Madrid : Sociedad de autores españoles, 1914. – 32 p.
4. Laforet C. *Nada* / C. Laforet. – Barcelona : BILBIOTEX, 2001. – 112 p.
5. Pérez-Reverte A. *El club Dumas o La Sombra de Richelieu* / A. Pérez-Reverte. – Madrid : Punto de lectura, 2005. – 559 p.
6. Martín Gaité C. *Entre visillos* / C. Martín Gaité. – Barcelona : Industria Gráfica, 1994. – 260 p.
7. Millás J. *Dos mujeres en Praha* / J. Millás. – Madrid : Espasa Calpe, 2002. – 230 p.
8. Pascual A. *Edén* / A. Pascual. – Barcelona : Penguin Random House Grupo Editorial, 2014. – 500 p.
9. Ruiz Zafón C. *El prisionero del cielo* / C. Ruiz Zafón. – Nueva York : Vintage español, 2012. – 379 p.
10. Sampedro J. L. *La sonrisa etrusca* / J. L. Sampedro. – Barcelona : Destino, 2004 (primera edición 1985). – 319 p.
11. Sánchez Ferlosio R. *El Jarama* / R. Sánchez Ferlosio. – Madrid : Lavel Industria Gráfica, 2004. – 345 p.
12. Sender R. J. *La tesis de Nancy* / R. J. Sender. – Barcelona : Editorial Magisterio Español, 2004. – 285 p.